

طراحی در نگارگری

هدف‌های رفتاری: در پایان این فصل از فراگیر انتظار می‌رود که بتواند:

- ویژگی‌های خط را در نگارگری توضیح دهد.
- انواع خطوط قلم‌گیری را شرح دهد.
- اصول قلم‌گیری با مداد را به کار برد.
- انواع خطوط را با قلم‌مو، قلم‌گیری کند.
- ابر، کوه، گل و بوته، درخت، جویبار ... را طراحی کند.
- ابر، کوه، گل و بوته، درخت، جویبار ... را قلم‌گیری کند.
- پرندگان، اسب، آهو، شیر و ... را طراحی کند.
- پرندگان، اسب، آهو، شیر و ... را قلم‌گیری کند.
- اجزای مختلف بدن انسان را در حالت‌های مختلف طراحی و قلم‌گیری کند.
- انواع پوشش‌ها (دستار، شال، کفش و ...) را طراحی و قلم‌گیری کند.
- حالت‌های مختلف انسان را طراحی و قلم‌گیری کند.
- طرح و ترکیب ساده از انسان و حیوان در طبیعت را انجام دهد.
- طرح‌های طبیعی، حیوانی و انسانی را به شکل مجزا و ترکیبی قلم‌گیری کند.
- ترکیب بندی در نگارگری را شرح دهد.
- براساس راهنمای داده شده، تمرین انجام دهد.

می‌گیرد. و در دو نقش اساسی ظاهر می‌گردد. اول اینکه شکل‌ها و فضاها را از یکدیگر جدا می‌سازد و دوم جایگزین سایه روشن و حجم می‌شود. با استفاده از کندی و تندی خط، شکل‌ها و فضاها را از یکدیگر جدا می‌سازد. بدین گونه که خطوط اصلی و سایه‌دار را ضخیم و پررنگ قلم‌گیری کرده و شکل‌هایی را که دارای نقش کم‌تری هستند با خطوط فرعی و یا نازک‌تر و کم‌رنگ‌تر قلم‌گیری می‌نماییم.

در نگارگری ایرانی به کارگیری عناصری چون خط، طرح، رنگ، ابزار و شیوه‌های اجرا از اهمیت خاصی برخوردار است و زیربنای این هنر با استفاده از قابلیت‌های خط شکل می‌گیرد.

خط در نگارگری

عنصر خط دارای تعریف‌های مختلفی است. در نقاشی ایرانی، خصوصیات و ویژگی خاصی را دربر

مطالعه‌ی آزاد

ساخت قلم مو

قلم موی نگارگری باید دارای چند خصوصیت عمده باشد: اول اینکه رنگ را در خود نگه داشته به آرامی پس بدهد، دوم نوک بسیار نازک داشته، سوم دارای انعطاف پذیری خوبی باشد و پس از کج شدن، به سرعت به حالت اولیه بازگردد. چهارم هنگام قلم گیری موها از هم باز نشود.

قلم موی نگارگری به چند دسته تقسیم می‌گردد:

۱- قلم موی رنگ آمیزی

۲- قلم موی پرداز

۳- قلم موی قلم گیری

۴- قلم موی تشعیر

معمولاً قلم موی قلم گیری نگارگری توسط خود هنرمند ساخته می‌شود.

وسایل مورد نیاز:

- موی گربه، سمور یا سنجاب

- شیشه - سوزن - پرکبوتر - نخ - تیغ - چسب - دسته‌ی قلم مو

برای ساختن قلم مو قلم گیری باید از موی گربه یا سمور یا سنجاب استفاده کرد، اما در ایران به دلیل در دسترس بودن گربه از موی گربه استفاده می‌کنیم. مقداری از موی سالم پشت سر گربه را چیده و به صورت دسته لای کتابی قرار دهید. توجه داشته باشید که موی گربه نباید خیلی کرکی یا لخت باشد. برای این منظور قبل از چیدن موی گربه آن را امتحان کنید.

موی گربه باید در فصل گرما چیده شود که دارای کمترین کرک است.

هر دسته موی چیده شده مخصوص یک قلم مو است.

موی گربه قهوه‌ای رنگ بهترین نوع مو جهت نگارگری ایرانی است.

پس از انتخاب دسته‌ی مو با استفاده از سوزن و موازی موها از بالا به پایین روی شیشه، کرک‌های زائد را می‌گیریم. پس از جدا کردن کرک‌ها، دسته موها را داخل ظرف آب فروبرده و مجدداً با سوزن موها را شانه می‌زنیم تا موها خوب تمیز و صاف شود. سپس دسته موها را روی شیشه قرار داده و با نوک سوزن موهای شکسته را از داخل دسته مو بیرون می‌آوریم. دقت کنید که موها جابه‌جا نشود. سعی کنید که موها را از نوک نازک در یک ردیف قرار دهید سپس با نوک سوزن موها را از روی شیشه برداشته با دست ته موها را می‌گیریم و داخل آب برده تا همه موها مجدداً گرد شود سپس نیمه آن را روی شیشه قرار داده و انتهای آن را با تکه نخ محکم بسته و گره می‌زنیم. تعدادی شاه‌پر کبوتر آماده کرده و آن‌ها را از قسمت میانی با زاویه 45° ببرید. سپس چند دقیقه آن را داخل ظرف آب قرار داده تا کمی خیس بخورد، اکنون نوک شاه‌پر را به اندازه ضخامت قلم مو با تیغ بریده و داخل نوک پر را تمیز کنید. پس از تمیز شدن آن دسته موی آماده شده را داخل شاه‌پر کرده و آن را خوب بکشید تا نوک موها از شاه‌پر بیرون آید و کاملاً محکم شود. حال برای این که موها دیگر از پر بیرون نیاید می‌توانید مقداری چسب داخل شاه‌پر ریخته و آن را محکم کنید.

می‌توانید با تکه چوب انار یا تیغ جوجه‌تیغی دسته‌ی مناسبی برای قلم‌موی خود درست کنید.
در صورت نیاز به قلم‌موی بزرگ‌تر می‌توان به جای شاه‌پر کبوتر از شاه‌پر پرندگان دریایی که نوک آن صاف
باشد، استفاده کرد.

پس از ساختن قلم‌مو آن را خیس کرده در کف دست خود امتحان کنید. قلم‌مو را عمود گرفته به صورت
دایره در کف دست بچرخانید. اگر قلم‌مو دو فاق نشده و از انعطاف خوبی برخوردار است، قلم‌موی خوبی ساخته‌اید.
قلم‌موی قلم‌گیری باید دارای نوک بسیار تیز، ظریف و بلند باشد تا بتوانید حرکات موردنظر خود را اجرا
کنید. اگر قلم‌موی تشعیر می‌سازید دقت کنید که باید مقداری قطور و پر حجم باشد.

وسایل و مراحل ساخت قلم مو

زاویه‌ی ایستایی قلم مو، آن را قلم‌گیری می‌کند (تصویر ۲-۳).

تصویر ۲-۳- حرکت دست هنگام قلم‌گیری خطوط تند

۳- خطوط کند: خطوطی هستند که با حرکتی نرم و آرام از نازکی به ضخامت پایان می‌یابند.

برای طراحی این خط، کم‌شدن سرعت دست و کم‌شدن فاصله‌ی نوک قلم مو از بوم، اهمیت بسیار دارد (تصویر ۲-۴).

تصویر ۲-۴- حرکت دست هنگام قلم‌گیری خطوط کند

بیش‌تر هنرمندان برای قلم‌پرانی و قلم‌گیری‌های سریع از خطوط تند و برای بیان حرکتی نرم و آهسته از خطوط کند استفاده می‌کنند.

۴- خطوط ترکیبی: خطوطی هستند که با سرعتی یک‌نواخت ولی با ضخامت‌های متفاوت و متناوب طراحی می‌شوند. از این خطوط برای قلم‌گیری شکل‌های حجم‌دار و منحنی، مانند بدن انسان و حیوان، گل و برگ و یا ظروف کروی،

خطوط قلم‌گیری در نقاشی ایرانی به پنج دسته تقسیم

می‌گردند:

۱- خطوط یکنواخت: خطوطی است که با یک ضخامت

ترسیم می‌گردد و مهارت یک هنرمند نقاش ایرانی را می‌توان در قلم‌گیری این خطوط تشخیص داد. هدایت دست و مهارت استفاده از قلم مو در این نوع خط، حایز اهمیت است.

این نوع خط بیش‌تر در آثار گره‌چینی، جدول‌کشی، بندکشی و قلم‌گیری خطوط اسلیمی که اصطلاحاً به «سیم‌کشی» معروف است به کار گرفته می‌شود. در این نوع خط، قلم مو باید به شکل کاملاً عمود در دست گرفته شود و فاصله نوک قلم مو از سطح بوم نقاشی در همه جا یکنواخت بماند (تصاویر ۲-۱ و ۲-۲).

تصویر ۲-۱- شکل صحیح در دست گرفتن قلم مو هنگام قلم‌گیری

تصویر ۲-۲- حرکت دست هنگام قلم‌گیری خطوط یکنواخت

۲- خطوط تند: خطوطی هستند که شروع آن ضخیم و

پایان آن تیز است. در این خط، هنرمند با استفاده از سرعت حرکت دست و با زیادشدن فاصله‌ی نوک قلم مو با بوم نقاشی و تغییر

استفاده می‌شود (تصویر ۲-۵).

تصویر ۲-۵- نمونه قلم‌گیری خطوط ترکیبی و داغک

۵- داغک: تأکید یا ایست قلم‌مو که سبب ایجاد تیرگی یا

لکه رنگی در انتهای خط می‌شود را داغک می‌گویند. که از آن بیش‌تر در طراحی طبیعت مانند سنگ، درخت، کوه و... استفاده می‌شود (تصاویر ۲-۵ و ۲-۶).

می‌سازد. برخوردار بودن از چنین تنوعی در خط، مستلزم داشتن ابزار مناسب و مهارت لازم است. ابزارهای مناسب برای به‌کارگیری خطوط و اجرای طراحی در نگارگری شامل مداد، قلم‌مو، مرکب و کاغذ است.

قلم‌مو، نقش اساسی را در به‌وجودآوردن خطوط زیبای نقاشی ایرانی دارد. قلم‌موی نقاشی ایرانی باید دارای نوک تیز، قابلیت جذب آب، انعطاف‌پذیر و سبک باشد. معمولاً هنرمندان برای داشتن قلم‌موی خوب با خصوصیات مذکور، خود به ساخت آن اقدام می‌کردند (تصویر ۲-۷).

تصویر ۲-۶- حرکت دست هنگام قلم‌گیری داغک‌ها

تصویر ۲-۷- قلم‌موی مناسب برای قلم‌گیری

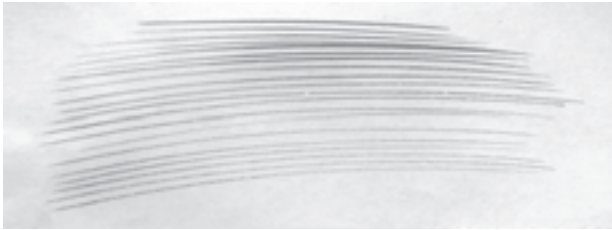
به‌کارگیری مجموعه‌ای از این خطوط به‌صورت آهنگین، سیال و منحنی در کنار یک‌دیگر که با مهارت و پختگی و احساس همراه می‌گردد، بخش مهمی از خصوصیات نقاشی ایرانی را آشکار

قلم‌گیری

یکی از ویژگی‌های اساسی نقاشی ایرانی قلم‌گیری است که برای آن قلم‌مو باید به صورت عمود و با دو انگشت شست و سبابه در دست گرفته شود. در این روش امکان حرکت قلم‌مو را به هر طرف به راحتی میسر می‌سازد. اگر قلم‌مو به صورتی صحیح در دست گرفته شده و کاملاً عمود بر سطح بوم باشد می‌توان خطوطی را از هر جهت ترسیم کرد (تصویر ۸-۲).

تمرین ۱: خطوط یکنواخت را با استفاده از مرکب مشکی و قلم‌موی مناسب از چپ به راست تمرین کنید (تصویر ۹-۲).

تصویر ۹-۲- نمونه قلم‌گیری خطوط یکنواخت

تمرین ۲: خطوط تند را از سمت چپ به راست و از ضخیم به نازک شروع می‌کنیم. ابتدا پهنای قلم‌مو را با زاویه 30° از سمت راست بر روی کاغذ قرار داده و کم‌کم ضمن به حرکت درآوردن قلم‌مو به جلو، زاویه قلم‌مو را به 90° می‌رسانیم و ارتفاع قلم‌مو را از سطح کاغذ زیاد می‌کنیم (تصویر ۱۰-۲).

تصویر ۱۰-۲- نمونه قلم‌گیری خطوط تند

تمرین ۳: خطوط کند را از نازک به ضخیم و از چپ به راست رسم می‌کنیم. ابتدا زاویه قلم‌مو از حالت عمود در هنگام حرکت به سمت راست به زاویه 60° و سپس 30° تبدیل می‌شود و پهنای قلم‌مو کاملاً با سطح کاغذ تماس پیدا می‌کند. سعی کنید که خطوط، کاملاً با هم موازی و فاصله‌ی بین آن‌ها نیز یکسان باشد (تصویر ۱۱-۲).

تصویر ۱۱-۲- نمونه قلم‌گیری خطوط کند

تصویر ۸-۲- شکل صحیح در دست گرفتن قلم‌مو

برای به حرکت درآوردن قلم‌مو بر روی بوم، نبایستی به قلم‌مو فشار آورد بلکه با انگشت کوچک تکیه‌گاهی روی بوم ایجاد کرده و اجازه دهید که دست به راحتی بر روی آن حرکت کند.

نکات قابل توجه به هنگام قلم‌گیری:

- ۱- استفاده از قلم‌موی مناسب قلم‌گیری
- ۲- استفاده از مرکب خوش‌نویسی یا رنگ روحی
- ۳- به کارگیری ظرف چینی کوچک شبیه نعلبکی
- ۴- استفاده از کاغذ سفید و صاف برای اجرای قلم‌گیری
- ۵- استفاده از کاغذ سفید برای زیر دست و صاف کردن

نوک قلم‌مو

برای کسب مهارت لازم با استفاده‌ی صحیح از قلم‌مو و ایجاد قلم‌گیری‌های قوی تمرین‌های زیر را با دقت و حوصله و به صورت مستمر انجام دهید.

دهید، خط کشیده شده دارای نازکی و ضخامت خواهد شد. حالا سعی کنید که با سرعت، خطوط موازی خط اولیه را رسم کنید تا همان نازکی و ضخامت را داشته باشد (تصویر ۱۲-۲).

تمرین ۴: خطوط ترکیبی به صورت ماریچ رسم کنید و هنگام رسم خط، فاصله‌ی نوک قلم مو را با کاغذ کم و زیاد کنید. چنانچه، ضمن چرخش مچ دست، زاویه‌ی قلم مو را نیز تغییر

تصویر ۱۲-۲- نمونه قلم‌گیری خطوط ترکیبی

بتوانید همه‌ی آن‌ها را در اندازه‌ها و حالت‌های مختلف، ترسیم کنید. اکنون پس از تمرین انواع خط به طراحی نگاره‌های مختلف می‌پردازیم:

تمرین ۵: تمرین تمرکز و سرعت: با خطوط یکنواخت دایره، بیضی و پیچک رسم کنید چنانچه، این کار را با سرعت انجام دهید، تمرکز، سرعت و مهارت شما در این تمرین افزایش یافته، اعتماد به نفس شما بیش‌تر می‌شود. (تصویر ۱۳-۲) تمرین ۱ تا ۵ را آن قدر تکرار کنید که به راحتی و روانی

تصویر ۱۳-۲- قلم‌گیری خطوط یکنواخت، شکل دایره و پیچک در جهت‌های مختلف

اگر به هنگام وزش باد، به ابرهای آسمان توجه شود، اشکال گوناگون موج‌دار، پنبه‌مانند و پیچیده در هم دیده می‌شوند. هنرمند نگارگر آن‌ها را تجزیه کرده و به صورت منظم در اثر نگارگری قرار داده است. در نگارگری ایرانی طراحی ابر از دو قسمت تشکیل می‌شود: قسمت اول هسته‌ی مرکزی ابر را تشکیل می‌دهد که به صورت منحنی‌های پیچ در پیچ و موج‌دار به یک‌دیگر وصل شده‌اند که به چند شکل کنار هم طراحی و چیده می‌شوند.

الف. پیچک ساده
 ب. کنگره ساده در دایره
 ج. کنگره ساده در بیضی
 د. پیچک برگشته (تصویر ۱۴-۲-الف)
 قسمت دوم دنباله ابر است که مانند شراره‌ی آتش پرتاب و در هوا پراکنده می‌شود (تصویر ۱۴-۲-ب).

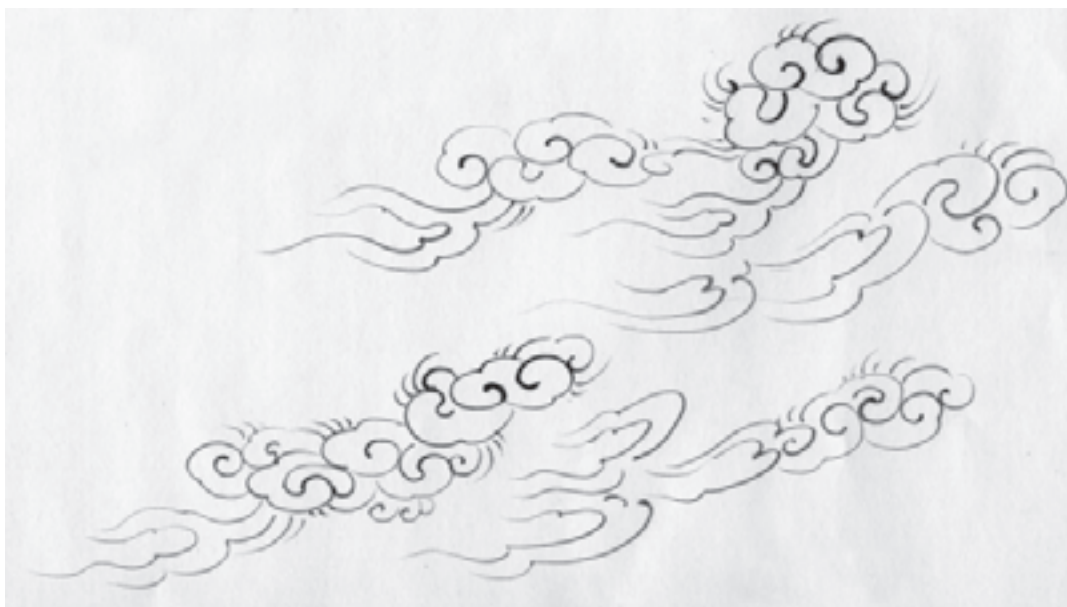

تصویر ۱۴-۲-الف - طراحی و قلم‌گیری هسته مرکزی ابر

تصویر ۱۴-۲-ب - طراحی و قلم‌گیری دنباله ابر

اگر این نمونه‌ها را کنار یکدیگر قرار دهیم می‌توانیم اشکال و صور گوناگونی را طراحی کنیم (تصویر ۲-۱۵).

تصویر ۲-۱۵- نمونه طراحی و قلم‌گیری ابر کامل

به تصویر طراحی ابر، اثر سلطان محمد توجه کنید که چگونه با مهارت زیاد، اشکال مختلف حیوانات را در ابر طراحی کرده است (تصویر ۲-۱۶).

تصویر ۲-۱۶- مرگ ضحاک، بخشی از اثر (طراحی ابر)، شاهنامه، اثر سلطان محمد، قرن نهم هجری، موزه بریتانیا

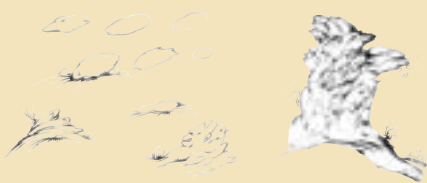
گاهی برای تزئین ابر از خطوط منحنی ظریف کوچکی در محل‌های اتصال دو پیچک ابر استفاده می‌شود. در هنگام ساختن ابر با به‌کارگیری داغک‌ها و تندی و کندی قلم‌گیری جنبه‌های تزئینی ابرها بیش‌تر می‌شود. گفتنی است که شیوه‌ی هر هنرمندی برای طراحی ابر، به همان هنرمند اختصاص دارد، که تا حدود زیادی می‌توان از طراحی ابر به نام هنرمند و صاحب اثر پی‌برد.

تمرین ۱: با استفاده از پیچک‌ها و دنباله‌ها، ابرهای مختلفی طراحی کنید.

تمرین ۲: در آثار مکاتب مختلف جستجو کرده و طراحی ابر دو مکتب را به صورت عملی با یک‌دیگر مقایسه کنید.

تمرین ۳: طرح تمرین شماره‌ی (۱) را قلم‌گیری کنید.

طراحی کوه

طراحی کوه با طراحی سنگ و سنگ ریزه و صخره آغاز می‌گردد، نقاش ایرانی با استفاده از تندی و کندی خطوط، تیرگی و روشنی به خوبی توانسته است تمام جلوه‌های طبیعت را در آثارش نشان دهد. او در طراحی سنگ، صخره ابر و غیره، با مهارت فراوان و با استفاده صحیح از قلم‌گیری توانسته است اختلاف شکل و سطح ظاهری اشیا را بیان کند. هنرمند خلاق با به‌کارگیری خطوط قلم‌گیری ترکیبی همراه با طراحی کوه‌ها، صخره‌ها و سنگ‌ها توانسته است اشکال مختلف حیوانات، انسان و پرندگان را نیز در طراحی سنگ بگنجانند (تصویر ۱۷-۲).
با دقت، به شکل سنگ‌ها نگاه کنید (تصویر ۱۸-۲).

تصویر ۱۷-۲- الف - مراحل طراحی سنگ و صخره

تمرین ۱: سنگ‌های کوچک و بزرگ را به اشکال مختلف طراحی کنید و سپس با ترکیب آن‌ها کنار یکدیگر کوه و صخره ایجاد نمایید.

تمرین ۲: تفاوت طراحی صخره‌ها و کوه‌ها را در موضوع‌های مختلف (رزمی، بزمی و غیره) به صورت عملی اجرا کنید.

تمرین ۳: تفاوت طراحی کوه و صخره را در دو مکتب به صورت عملی مقایسه کنید.

تمرین ۴: از روی طرح تمرین شماره ۱ یک بار قلم‌گیری

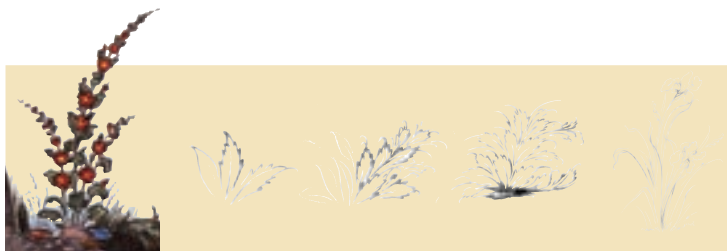
کنید.

تصویر ۱۷-۲- ب - نمونه طراحی کوه

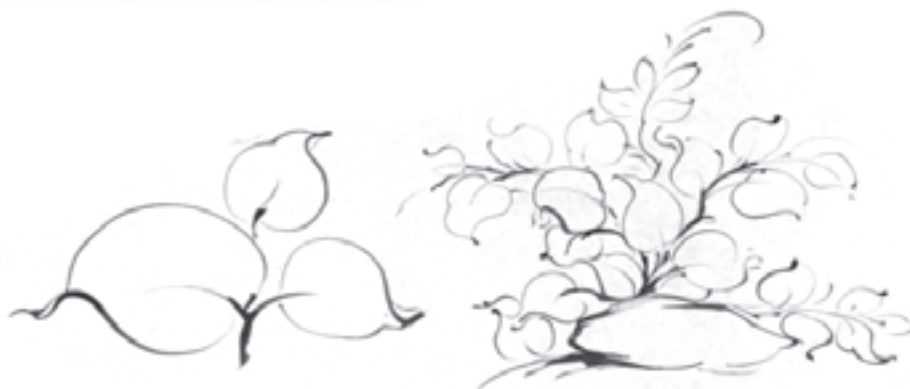
تصویر ۱۸-۲- ملاقات با کیومرث، بخشی از اثر (طراحی کوه) شاهنامه، اثر سلطان محمد، مکتب تبریز، قرن نهم هجری، موزه هنرهای معاصر تهران

بوته را با ذوق و سلیقه خود به تصویر کشیده است. تا جایی که تنوع بوته‌ها و گل‌ها در نقاشی ایرانی می‌تواند به اندازه‌ی تنوع آن‌ها در طبیعت باشد. در طراحی گل و بوته ایرانی دو چیز دارای اهمیت است: اول، شکل چیدن برگ‌ها در کنار یک‌دیگر به دور از آشفتگی به گونه‌ای که دارای ترکیب زیبایی باشد. دوم، محل قرار گرفتن آن‌ها در فضا سازی یک اثر (تصویر ۱۹-۲).

استفاده از گل و بوته و درخت، در بین نقاشان و هنرمندان ایران و جهان، بیش‌تر از سایر عناصر است. در آثار نگارگری ایران همواره طبیعت به صورت گل و بوته و درخت به تصویر کشیده شده است.

نگارگر ایرانی با نگاه به طبیعت و محیط اطراف خود همان‌گونه که ابر و سنگ را طراحی کرده، اشکال مختلف گل و

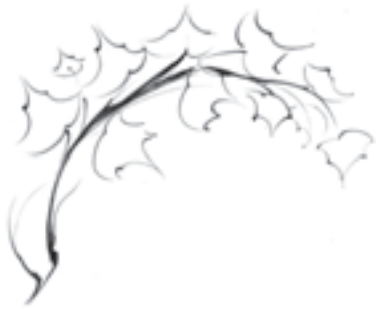
تصویر ۱۹-۲-ب- مراحل طراحی گل و بوته

برگ‌ها در نگارگری ایرانی بیش‌تر به دو شکل پهن‌برگ مانند شمعدانی، چنار، سپیدار و غیره و یا با برگ‌های بلند و کشیده مانند زنبق، لاله و ... طراحی می‌شوند (تصویر ۲۰-۲).

تصویر ۲۰-۲-الف - طراحی بوته زنبق و لاله

تصویر ۲۰-۲-ب- طراحی بوته‌های بهن برگ

تمرین ۴: با توجه به طبیعت اطراف خود گل بوته‌های جدیدی را به صورت نگارگری طراحی کنید.

هنرمندان ایرانی برای طراحی بوته با توجه به طبیعت همان بوته آن را طراحی کرده و کمی در شکل و ترکیب آن به دلخواه دست زده‌اند (تصویر ۲۱-۲).

تمرین ۱: انواع برگ‌های پهن و کشیده را طراحی کرده و سپس با آن‌ها بوته بسازید.

تمرین ۲: چند نوع گل و بوته طراحی کنید.

تمرین ۳: تعدادی گل و بوته از روی آثار هنرمندان پیشین طراحی کنید.

تصویر ۲۱-۲- خوان اول رستم، نبرد رخس با شیر، بخشی از اثر، شاهنامه شاه طهماسبی اثر میرمصور، مکتب تبریز، قرن دهم هجری

به حالت عمود اولیه درآورد تا برگ ساخته شود (تصویر ۲۲-۲).
 برای طراحی پهن برگ‌ها مانند سپیدار قلم‌مو را به صورت
 خوابیده روی بوم گذاشته، سپس به صورت خوابیده به جلو حرکت
 می‌دهیم و از روی بوم برمی‌داریم (تصویر ۲۲-۲ و ۲۳-۲).
 تمرین ۵: انواع گل و بوته‌ها را قلم‌گیری نمایید.

تنوع طرح‌ها در اجرای نقاشی ایرانی به صورت قلم‌گیری
 یا ساخت و ساز و به صورت تشعیر نیز قابل اجراست.
 برگ‌ها و بوته‌ها را در طراحی تشعیر به راحتی با
 تک حرکت‌های قلم‌مو و اشاره‌ها می‌توان ساخت.
 به عنوان مثال، برگ‌های نازک را می‌توان بانوک تیز قلم‌مو
 شروع کرد و کم‌کم قلم‌مو را خم کرده، سپس ضمن حرکت به جلو

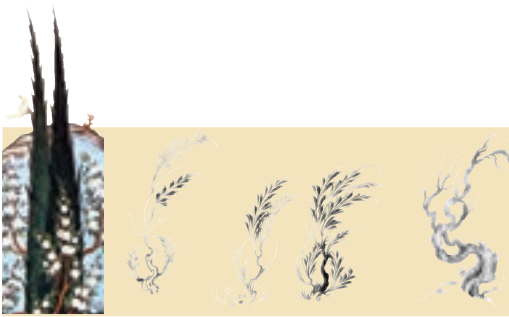
تصویر ۲۲-۲- الف - مراحل تشعیر برگ و بوته سپیدار

تصویر ۲۲-۲-ب - انواع تشعیر بوته‌های مختلف

تصویر ۲۳-۲- همایون در باغ، دیوان خواجوی کرمانی، اثر جنید مکتب جلایری، قرن نهم هجری، موزه هنرهای تزئین پاریس

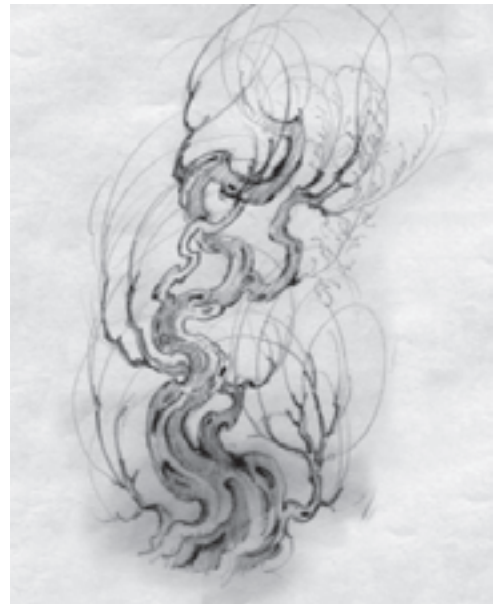

درختان نقاشی ایرانی را اغلب سرو، سپیدار، درخت تبریزی، چنار، بید، بید مجنون (سمرقندی)، درختان میوه سیب و به با شکوفه و ... تشکیل می‌دهد (تصویر ۲۴-۲).

تنوع برگ‌های درختان همانند بوته‌هاست. با این تفاوت که تنه درختان از شیوه‌ی ساخت و ساز سنگ و صخره پیروی می‌کند.

طراحی تنه درخت سپیدار

طراحی درخت سرو شیراز

طراحی درخت سرو

طراحی درخت چنار

درخت که شامل تنه، شاخه و برگ است به شیوه‌های متفاوتی توسط هر هنرمند طراحی می‌شود (تصویر ۲۵-۲).
 تمرین ۱: انواع درخت‌ها را طراحی و قلم‌گیری کنید.
 تمرین ۲: یک ترکیب‌بندی با استفاده از دو نوع درخت ایجاد کنید.
 تمرین ۳: از روی آثار اساتید مختلف نگارگری چند نوع درخت طراحی کنید.

تمرین ۴: با توجه به طبیعت پیرامون خود یک درخت به صورت نگارگری طراحی کنید.
 تمرین ۵: پنج نوع ترکیب‌بندی از طراحی ابر، گل و بوته، کوه و صخره و درخت، اجرا کنید.
 تمرین ۶: به دلخواه دو ترکیب‌بندی از تمرین ۵ را انتخاب کرده و قلم‌گیری کنید.

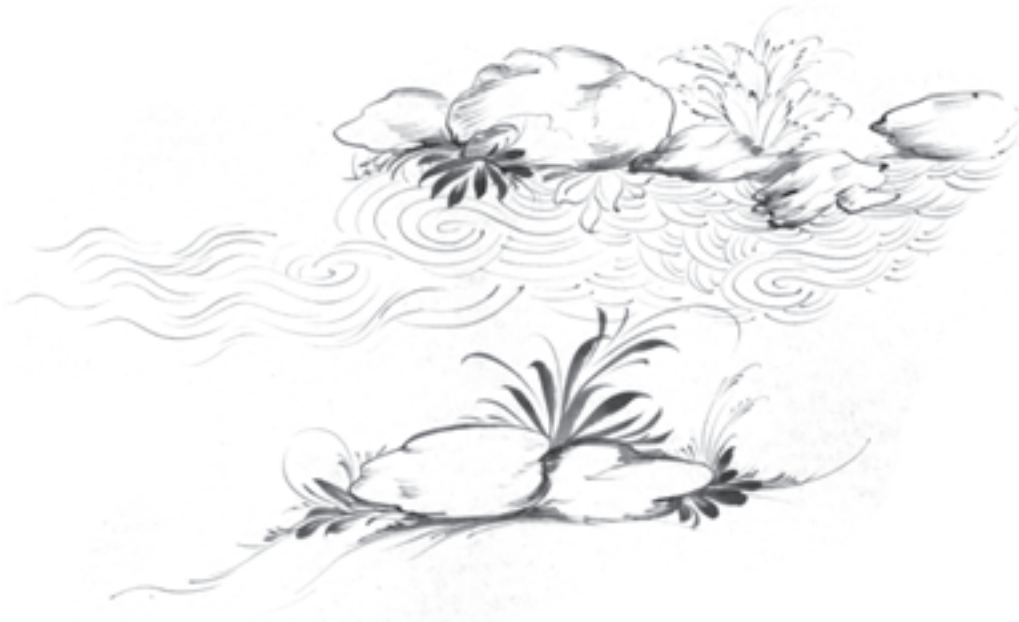
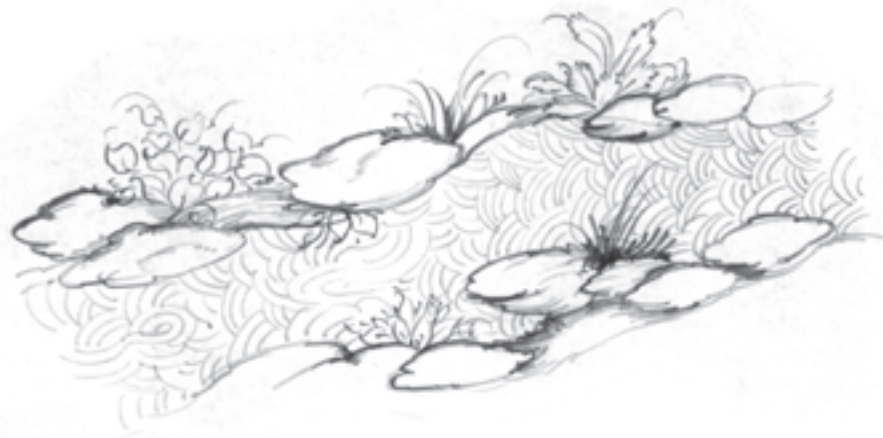

تصویر ۲۵-۲- فردوسی در دربار غزنویان، شاهنامه شاه طهماسبی اثر آقا میرک، قرن دهم هجری، زنو

حرکت و جریان آب را به تصویر می کشیدند. برای نشان دادن جریان آب به شکل پولک ماهی معمولاً با خطوط یکنواخت (سیم کشی) قلم گیری می شود (تصویر ۲-۲۶ و ۲-۲۷).

هنرمند نگارگر ایرانی با استفاده از جویبارهای فرح بخش و در کنار آن بوته های بسیار زیبا تصویر خود را آراسته است. نقش آب را که نشانه ی آرامش و نور و روشنایی و پاکی ست اغلب با رنگ نقره ای* نقش می کردند و با نقوشی شبیه پولک ماهی،

تصویر ۲-۲۶- طراحی جویبار

* به وسیله ی ورق نقره که بر سطح بوم چسبانده می شد، به وجود می آمد. البته ورق نقره به مرور سیاه شده و اثر خود را از دست می داد.

تصویر ۲۷-۲- خوان اول رستم، نبرد رخس با شیر، بخشی از اثر، شاهنامه شاه طهماسبی، اثر میرمصور، مکتب تبریز، قرن دهم هجری

- تمرین ۱: یک جویبار طراحی و قلم‌گیری کنید.
- تمرین ۲: ترکیبی از گل و بوته، سنگ و جویبار طراحی و قلم‌گیری کنید.
- تمرین ۳: ترکیبی از ابر، صخره، گل و بوته، درخت و جویبار طراحی و قلم‌گیری کنید.

طراحی حیوانات

اسب، آهو، شیر، شتر، روباه، سگ و خرگوش است. بخشی دیگر از این طرح‌ها، حیوانات خیالی هستند که با الهام از طبیعت، گنجینه‌ی ادبی پیشینیان و ذهن هنرمند به وجود آمده است مانند سیمرغ و اژدها (تصویر ۲۸-۲).

از دیگر عناصری که نگارگر ایرانی در آثار خود از آن بهره برده، به تصویر کشیدن نقش حیوانات مختلف است. بیش‌ترین حیواناتی که در نگارگری به تصویر کشیده می‌شوند پرندگانی نظیر بلبل، اردک، کبوتر، کبک، عقاب، شاهین و چهارپایانی مانند

تصویر ۲۸-۲- روز پنجم آفرینش - اثر محمود فرشچیان

طراحی پرندگان

بدن پرنده را مانند تخم مرغی کشیده سپس گردن و بعد سر را به آن اضافه می‌کنیم (تصویر ۲۹-۲-الف).

در طراحی پرندگان به پنج جزء اصلی آن باید توجه کرد که شامل بدن، سر، بال و آرایش پرها و پا می‌شود. شکل بدن پرندگان شباهت بسیاری به تخم آن‌ها دارد.

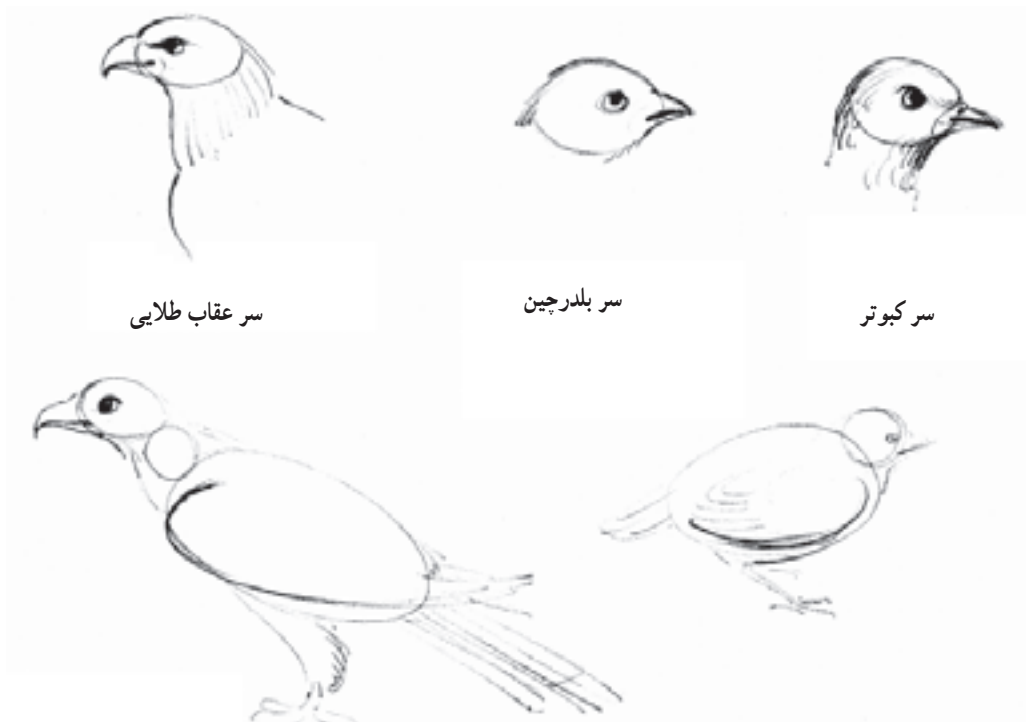

تصویر ۲۹-۲-الف - مراحل طراحی بدن پرندگان

روی سر، شکل چشم‌ها و منقار آنهاست (تصویر ۲۹-۲-ب).

بعضی از پرندگان دارای گردن کوتاه و برخی دارای گردن بلند هستند. در طراحی سر نیز بیش‌ترین تفاوت‌ها در تزئینات

سر عقاب طلایی

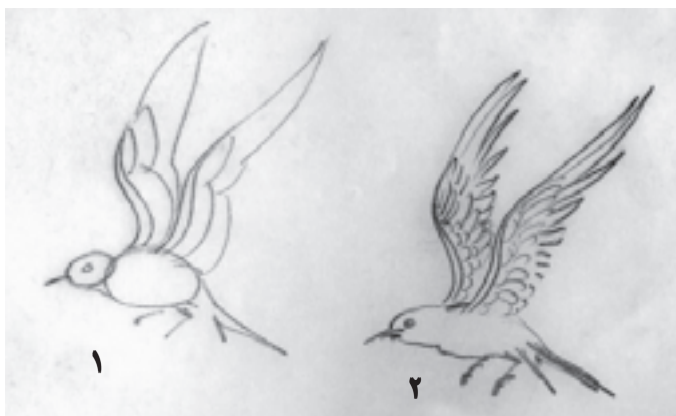
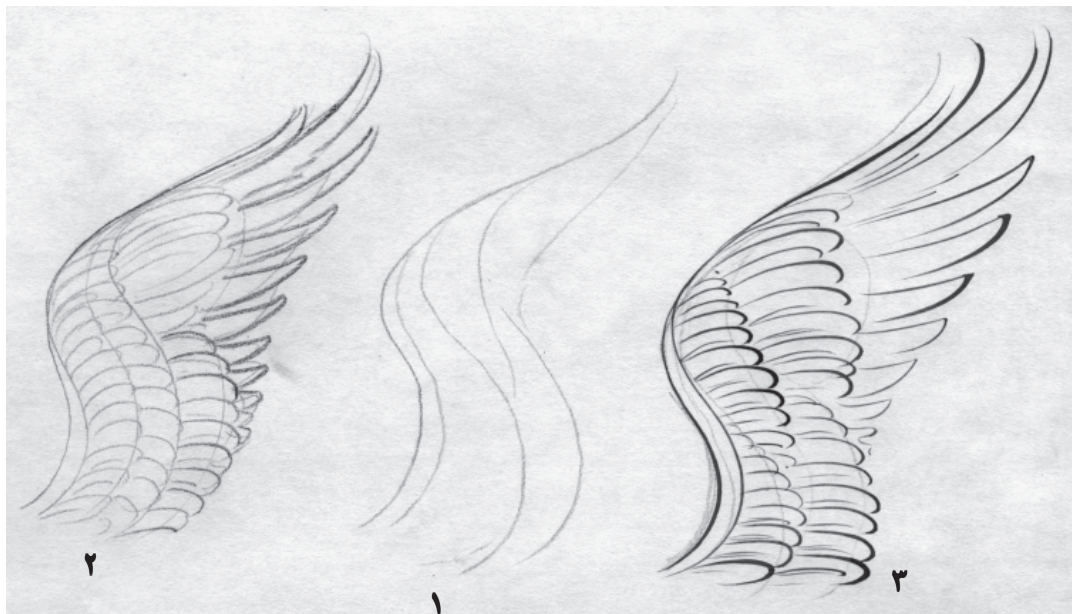
سر بلدرچین

سر کبوتر

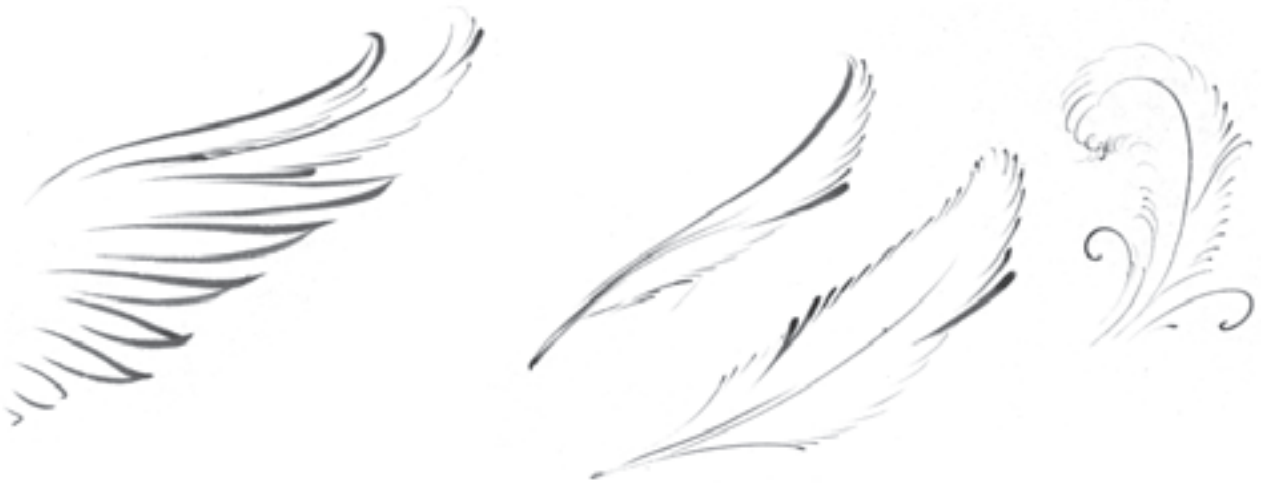

با وجود شباهت شکل اصلی بال پرنده و اسکلت آنان
بیشترین تفاوت با توجه به کاربرد در پر و آرایش آنان است (تصویر
۲-۳۰).

پس از طراحی بدن و سر و گردن پرنده شکل بال آن را
در نظر بگیرید. به دلیل کاربردهای مختلف بال در پرندگان گوناگون،
شکل آن نیز تغییر می‌یابد.

تصویر ۲-۳۰ - الف - مراحل طراحی بال پرندگان و نمونه قلم‌گیری آن

تصویر ۳۰-۲-ب - انواع بال و تزئینات پر

پرنده خانگی

پرنده اهلی

بال پرنده شکاری

تصویر ۳۰-۲-ج - طراحی بال‌ها در حالت‌های مختلف پرنده‌گان

دارای دو چنگال در جلو و دو چنگال در عقب پا هستند (تصویر ۲-۳۱).

پاهای پرندگان نسبت به نوع آن‌ها فرق می‌کند و با توجه به نوع استفاده از آن شکل‌های مختلفی دارد. بیش‌تر پرندگان دارای سه چنگال در جلو و یک چنگال در عقب و تعدادی از آن‌ها

پرنده خانگی

پرنده اهلی

عقاب طلایی

عقاب سفید

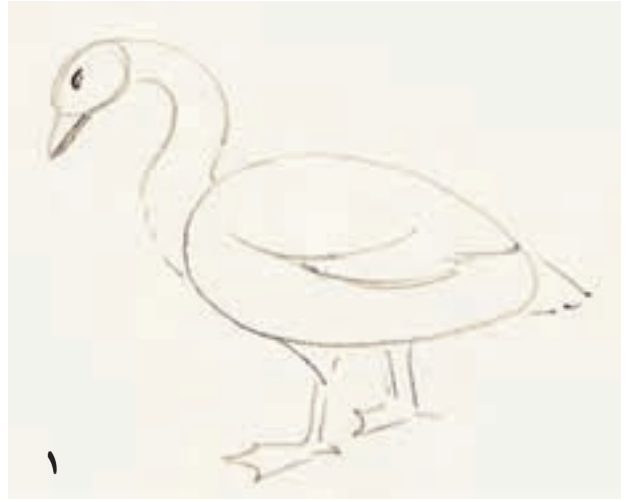
تصویر ۲-۳۱- طراحی پاهای چند نوع از پرندگان

اجزای مختلف آن‌ها را به صورت عملی با یکدیگر مقایسه کنید. به طراحی پرندگان مختلف در حالت‌های گوناگون در تصاویر زیر توجه کنید (تصویر ۲-۳۲ و ۲-۳۳).

تمرین ۱: چند نوع پرنده طراحی و قلم‌گیری کنید.
تمرین ۲: حالت‌های مختلف یک پرنده را طراحی و قلم‌گیری نمایید.
تمرین ۳: طرح دو نوع پرنده‌ی متفاوت را انتخاب کرده و

تصویر ۳۲-۲-ب- پرندگان آبی

تصویر ۳۲-۲-ج- پرندگان شکاری

تصویر ۳۳-۲- تجمع پرندگان قبل از هدیه، منطق الطیر عطار، مکتب اصفهان، قرن دهم هجری، موزه متروبولیتین

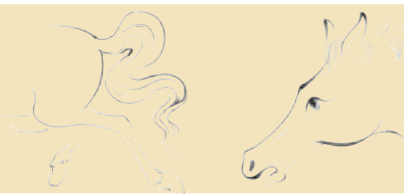
طراحی چهارپایان

ظرافت کار این اساتید بیشتر با حالت‌های مختلف چهارپایان در دوره‌های گوناگون خود نمایی می‌کند (تصویر ۲-۳۴).

طراحی چهارپایان همواره مورد توجه نگارگران بوده است. مهارت اساتید نگارگر در تجسم حیوانات با روش و اصول خاصی به ویژه حرکات مدور در طراحی آنها ظاهر می‌شود. همچنین

در طراحی اندام چهارپایان مربوط به اندازه‌ی این دایره‌ها، فاصله آن‌ها از یکدیگر و شکل و اندازه‌ی پاهایشان است (تصویر ۲-۳۵-الف).

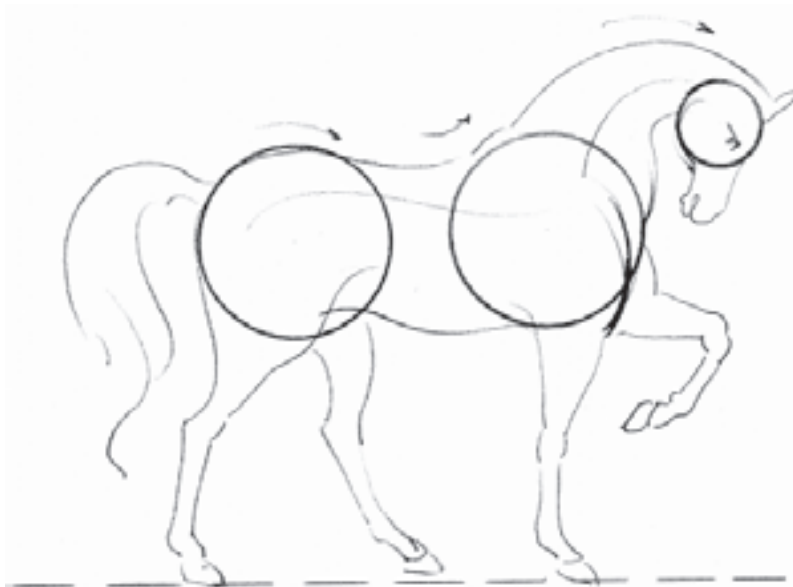
برای طراحی بدن چهارپایان می‌توان از شکل دایره کمک گرفت. معمولاً دو دایره تشکیل‌دهنده قسمت اصلی بدن و دایره‌ای کوچک‌تر نشان‌دهنده‌ی اندازه سر چهارپا است. بیش‌ترین تفاوت

تصویر ۲-۳۵-الف - محل قرارگیری دایره در بدن چهارپایان

گردن، دست و پا را به نسبت دو دایره‌ی سینه و لگن طراحی کرد (تصویر ۲-۳۵-ب).

بر همین اساس برای طراحی بدن اسب می‌توان از دو دایره‌ی مساوی همانند تصویر استفاده کرد و اجزای دیگر آن مانند سر،

تصویر ۲-۳۵-ب - طراحی بدن اسب

سر اسب از سه قسمت مجمله، دهان و فاصله بین آن دو تشکیل شده است. بنابراین برای ترسیم سر اسب می‌توان از دو دایره استفاده کرد (تصویر ۲-۳۶).

تصویر ۲-۳۶- طراحی سر اسب

روبه جلو و زاویه حرکت پاهای آن روبه عقب است (تصویر ۲-۳۷).

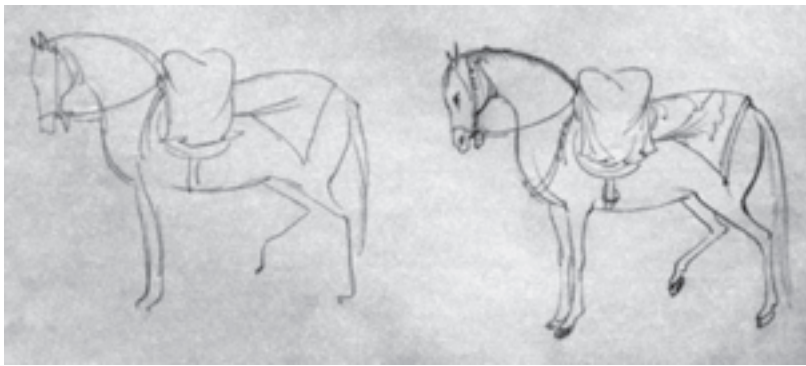
با مشخص نمودن جای دست و پا نسبت به بدن برای طراحی دست و پای اسب از قسمت زانو تا انتهای میچ به یک شکل و اندازه طراحی کرده اما زاویه حرکت زانو در دست اسب

تصویر ۲-۳۷- طراحی دست و پای اسب

(تصویر ۲-۳۸ و ۲-۳۹).

بطور کلی برای طراحی چهارپایان پس از تقسیمات کلی، اجزاء دیگر حیوان مانند سروگردن، دست و پا و دم طراحی می‌شود

تصویر ۲-۳۸- مرگ ضحاک، بخشی از اثر، شاهنامه، اثر سلطان محمد، مکتب تبریز در دوره دوم، قرن دهم هجری

تصویر ۲-۳۹- طراحی اسب، اثر محمود فرشچیان

قلم‌گیری کنید.
 تمرین ۳: از روی آثار طراحی اسب دو تن از اساتید
 معاصر یا مکاتب گذشته، طراحی کرده و آن‌ها را با یکدیگر مقایسه
 کنید.

به دلیل اهمیت اسب در نگارگری دوره‌های مختلف به
 نمونه‌های چند از آثار اساتید گذشته در تصاویر رنگی توجه کنید
 (تصویر ۲-۴۰، ۲-۴۱، ۲-۴۲).

تمرین ۱: یک اسب را طراحی دقیق و قلم‌گیری کنید.
 تمرین ۲: چند اسب را در حالت‌های مختلف طراحی و

تصویر ۲-۴۰- انوشیروان در خرابه، خمسه نظامی شاه‌طهماسب، اثر میرمصور، مکتب تبریز، دهم هجری، کتابخانه بریتانیا

تصویر ۴۱-۲- شکارچی، محمد سیاه قلم، گواش روی ابریشم، قرن نهم هجری، دوره آق قویونلو، تبریز، موزه توپکاپی ترکیه

تصویر ۴۲-۲- خوان اول رستم، نبرد رخس با شیر، بخشی از اثر (طراحی اسب)، شاهنامه شاه طهماسب، اثر میر مصور، مکتب تبریز، قرن دهم هجری

می‌گردد.
بدن آهو نیز مانند بدن اسب با دو دایره سینه و لگن قابل طراحی است (تصویر ۲-۴۳). پاها نیز با همان شکل طراحی می‌شوند و تنها فرق میان پای اسب و آهو، زاویه آن‌ها در حالت

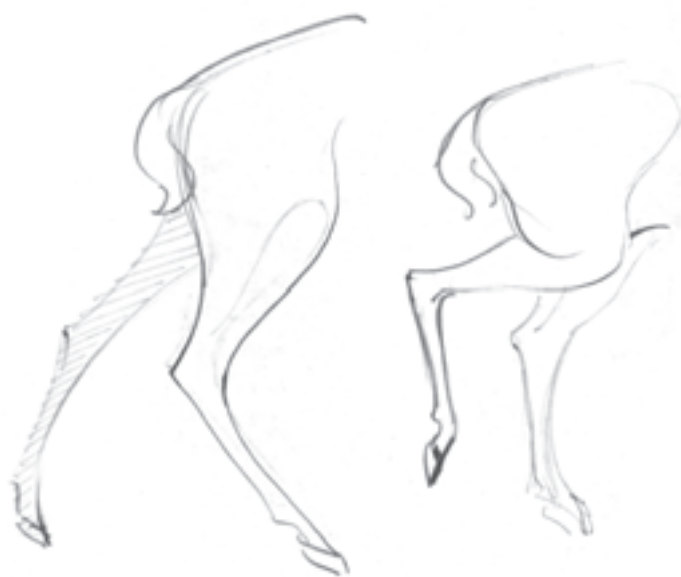
آهو حیوانی ظریف و زیباست که بدنی انعطاف‌پذیر دارد. شکل اصلی بدن آهو با اسب یکی است، با این تفاوت که دارای اندامی باریک‌تر و استخوان‌های ظریف‌تری است. حرکات موزون بدن آهو هنگام دویدن موجب زیبایی در کلیه حرکات این حیوان

ایستادن است. چون آهو هنگام دویدن بیش‌تر به حالت پرش حرکت می‌کند به همین دلیل پاها نیز همیشه نیم‌خیز و مانند فتر در حالت

تصویر ۲-۴۴ الف - تفاوت طراحی پای اسب و آهو

تصویر ۲-۴۴ ب - طراحی پای آهو

پس از تقسیمات کلی اجزاء دیگر حیوان مانند سر و گردن، دست و پا و دم طراحی می‌شود (تصویر ۲-۴۶ و ۲-۴۷).

برای طراحی سر آهو همانند سراسب می‌توان از دو دایره متفاوت با فاصله طراحی کرد (تصویر ۲-۴۵).

تصویر ۲-۴۵- طراحی سر آهو

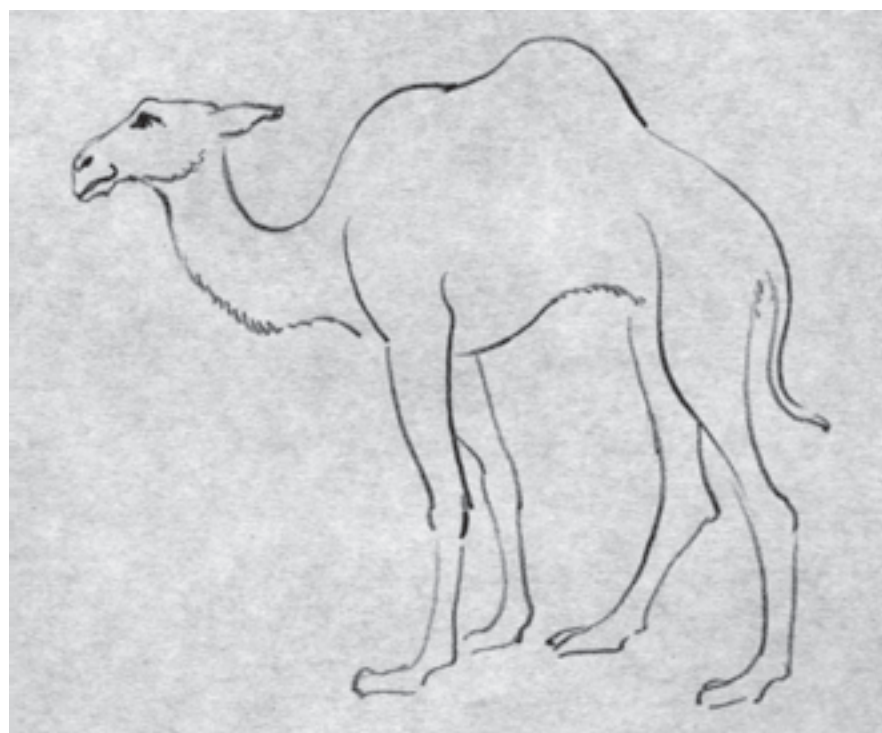
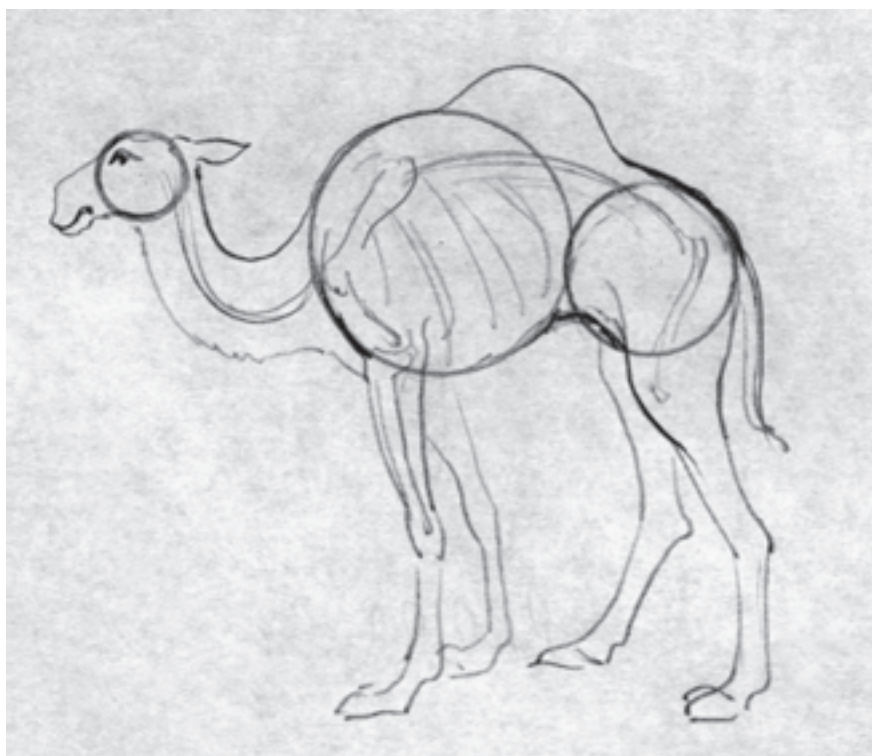

تصویر ۲-۴۶- طراحی و قلم‌گیری حالت‌های مختلف آهو و گوزن

- تمرین ۱: یک آهو را طراحی و قلم‌گیری نمایید.
 تمرین ۲: چند آهو در حالت‌های مختلف طراحی و قلم‌گیری کنید.
 تمرین ۳: چند گوزن در حالت‌های مختلف طراحی کنید.

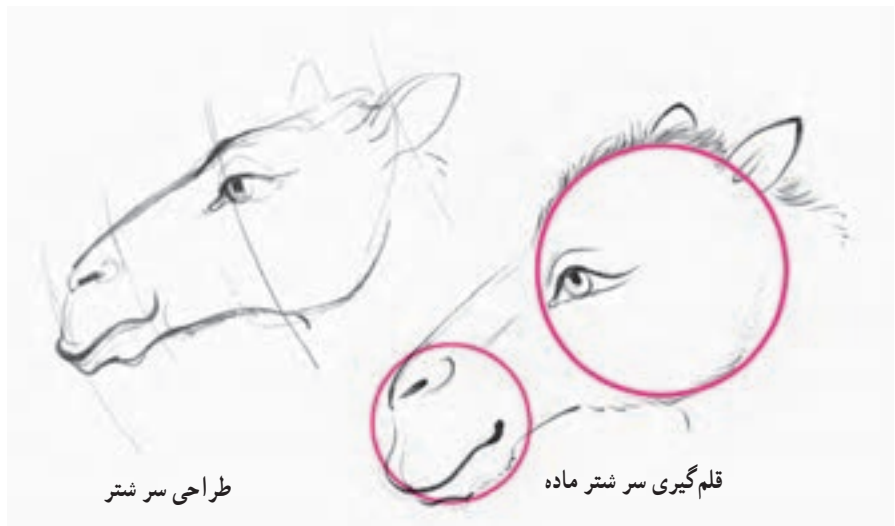
تصویر ۲-۴۷- مجنون در صحرا، بخشی از اثر خسته نظامی، اثر آقامیرک،

تصویر ۴۸-۲- الف - مراحل طراحی شتر

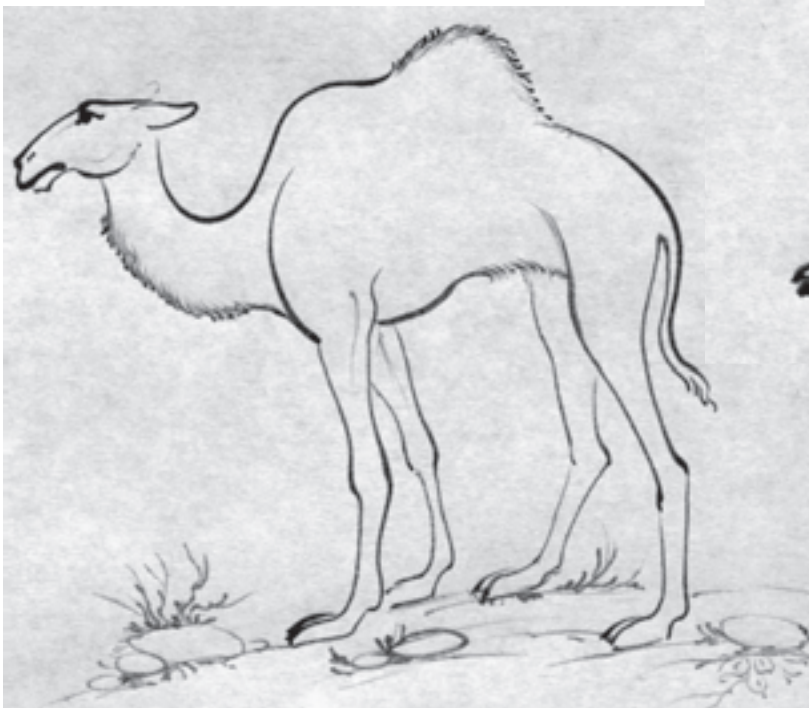
قلم گیری سم شتر

طراحی سر شتر

قلم گیری سر شتر ماده

تصویر ۴۸-۲-ب - طراحی و قلم گیری اجزای شتر

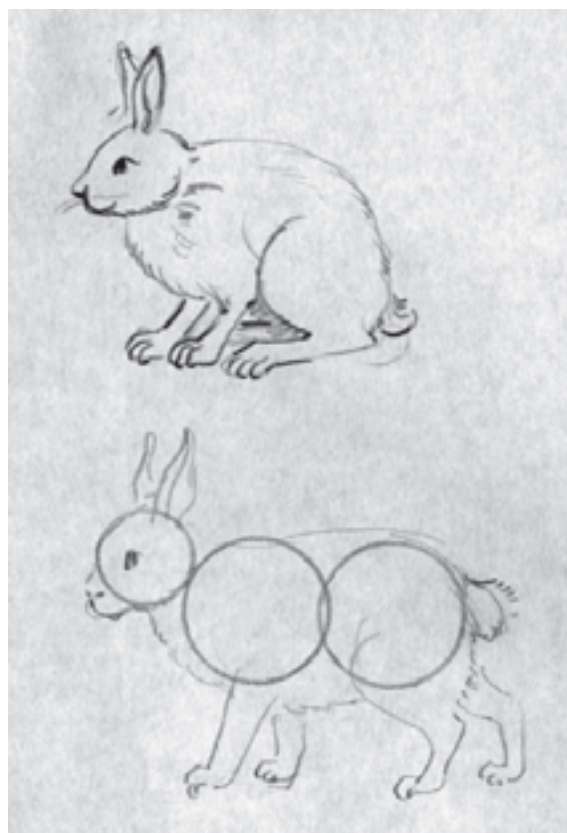
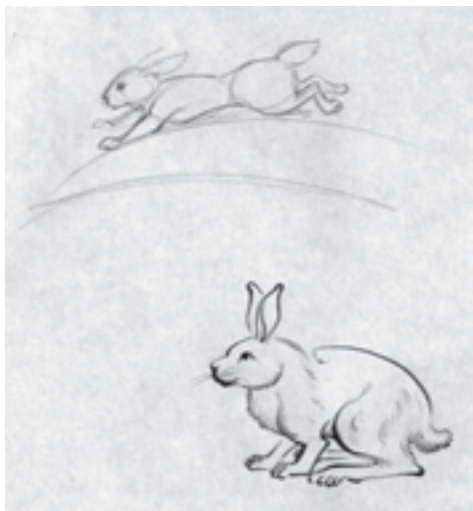
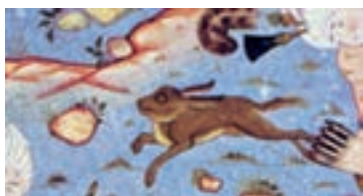
تصویر ۴۸-۲-ج - مراحل طراحی و قلم‌گیری شتر

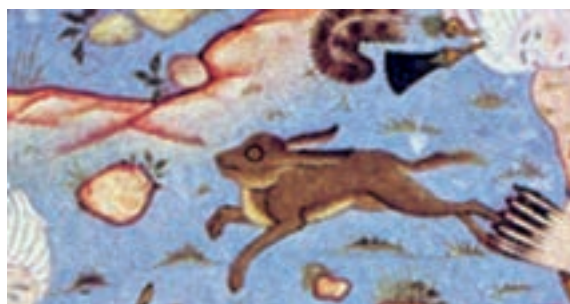
تصویر ۴۹-۲- جنگ شتران، مرقع گلشن، اثر بهزاد، مکتب تبریز دوره دوم، قرن دهم هجری، کتابخانه‌ی کاخ گلستان

تمرین ۲: چند شتر در حالت‌های مختلف طراحی و قلم‌گیری کنید.

تمرین ۱: یک شتر طراحی و قلم‌گیری کنید.

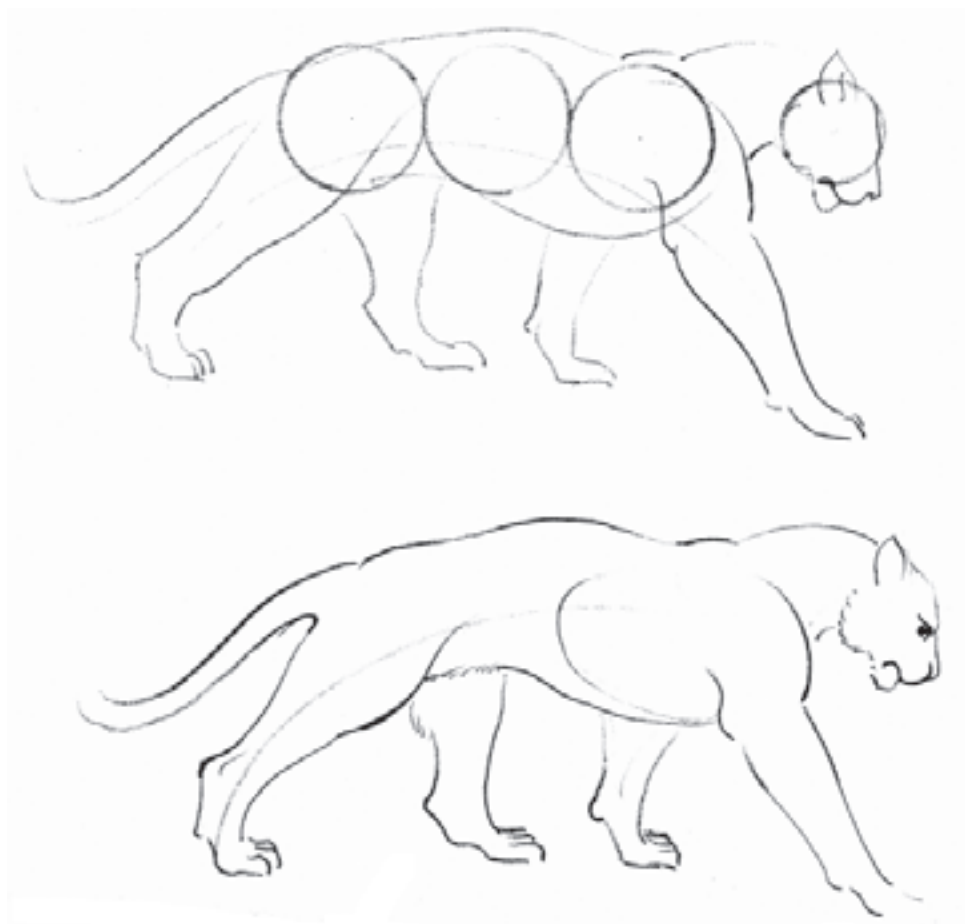
تصویر ۵۰-۲- مراحل طراحی و قلم‌گیری خرگوش در حالت‌های مختلف

تصویر ۵۱-۲- شکار (بخشی از اثر)، شرف‌الدین علی‌یزدی، ظفرنامه، مکتب تبریز، کاخ گلستان، تهران.

و قلم‌گیری کنید.

تمرین ۱: یک خرگوش را طراحی و قلم‌گیری کنید.
تمرین ۲: حالت‌های مختلف از یک خرگوش را طراحی

تصویر ۵۳-۲- طراحی پنجه شیر

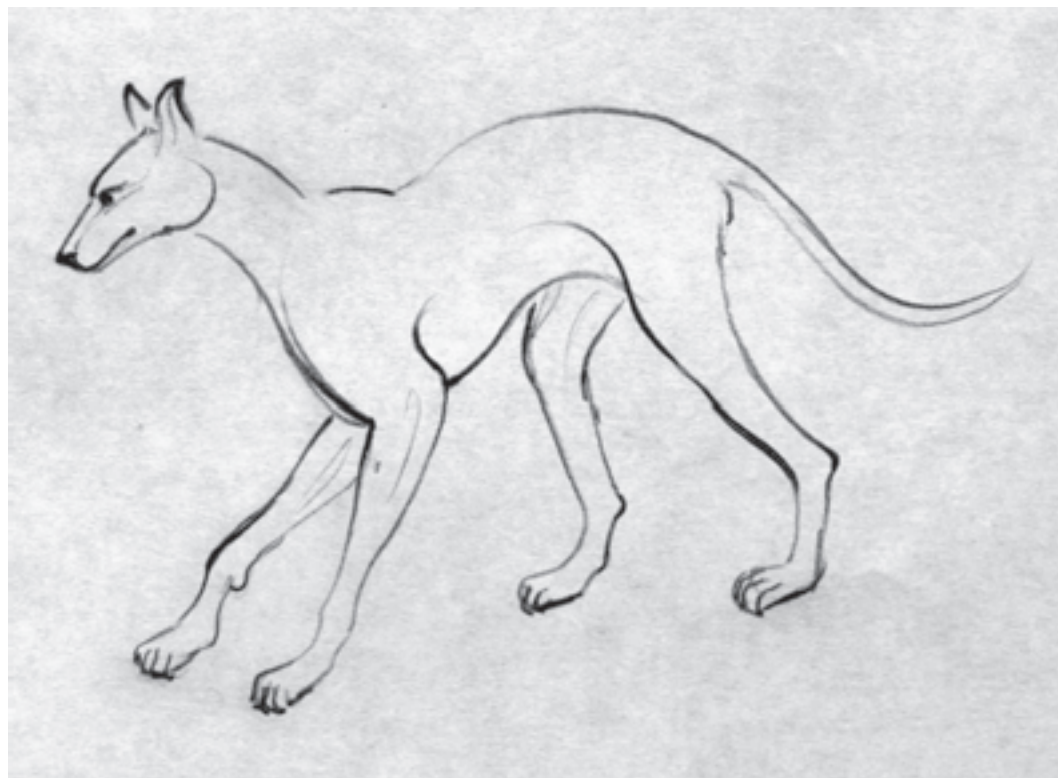
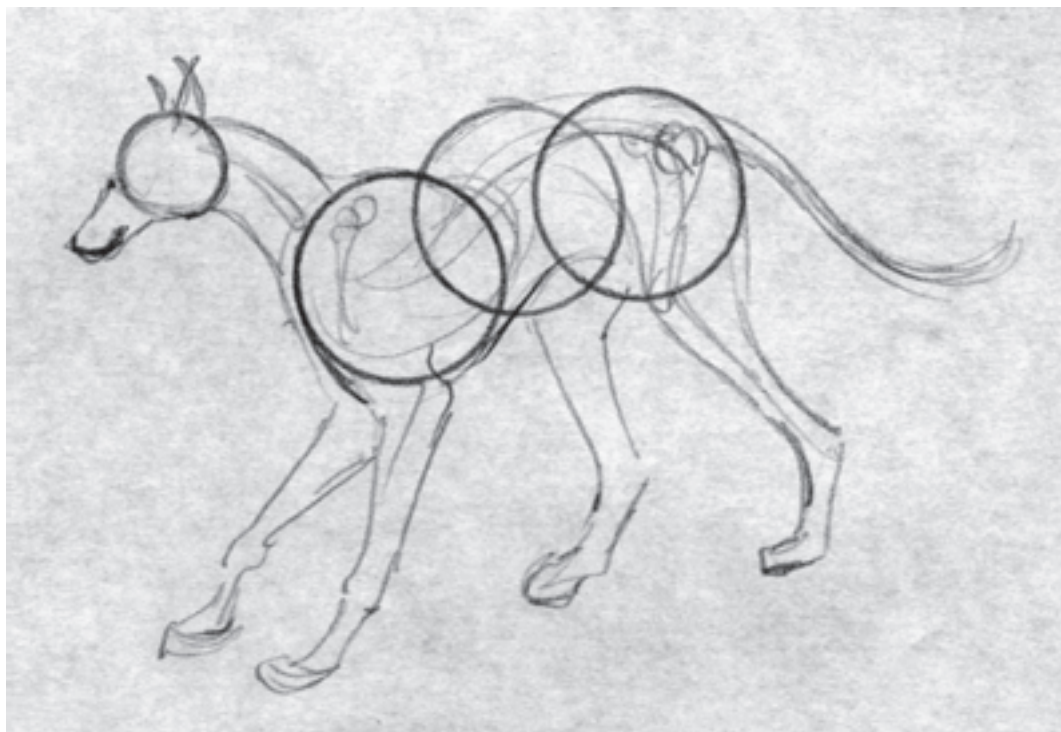

تصویر ۵۴-۲- طراحی و قلم‌گیری سر شیر

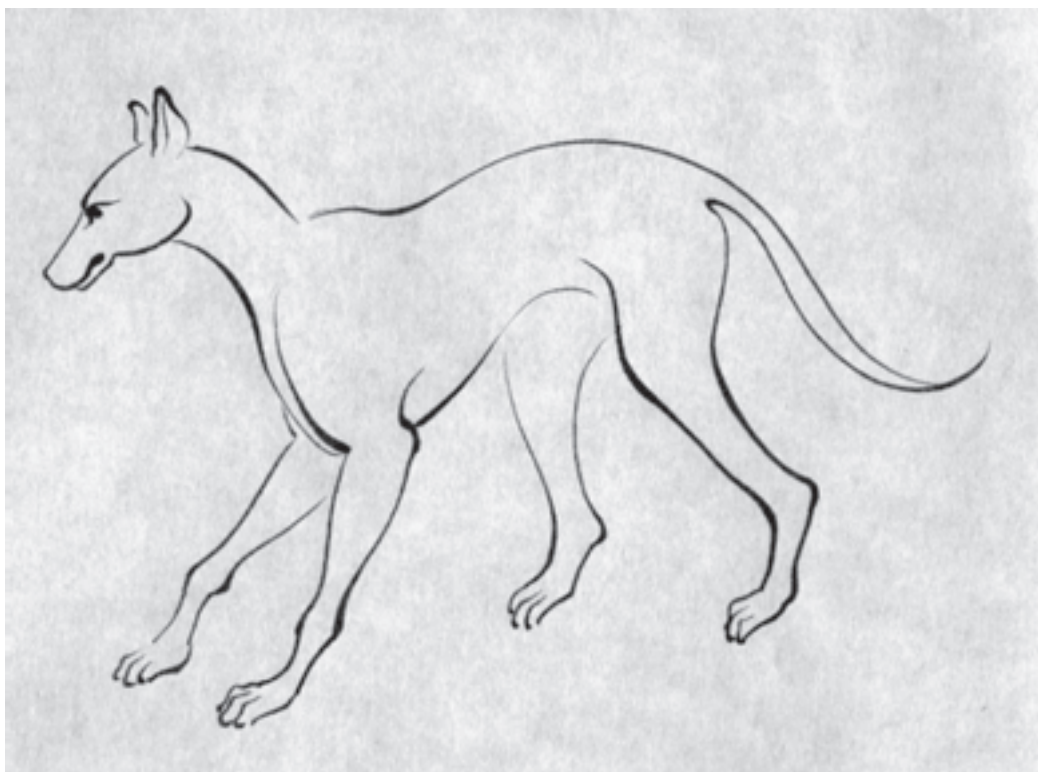
تمرین ۱: یک شیر را طراحی و قلم‌گیری کنید.
 تمرین ۲: حالت‌های مختلف از یک شیر را طراحی و قلم‌گیری کنید.

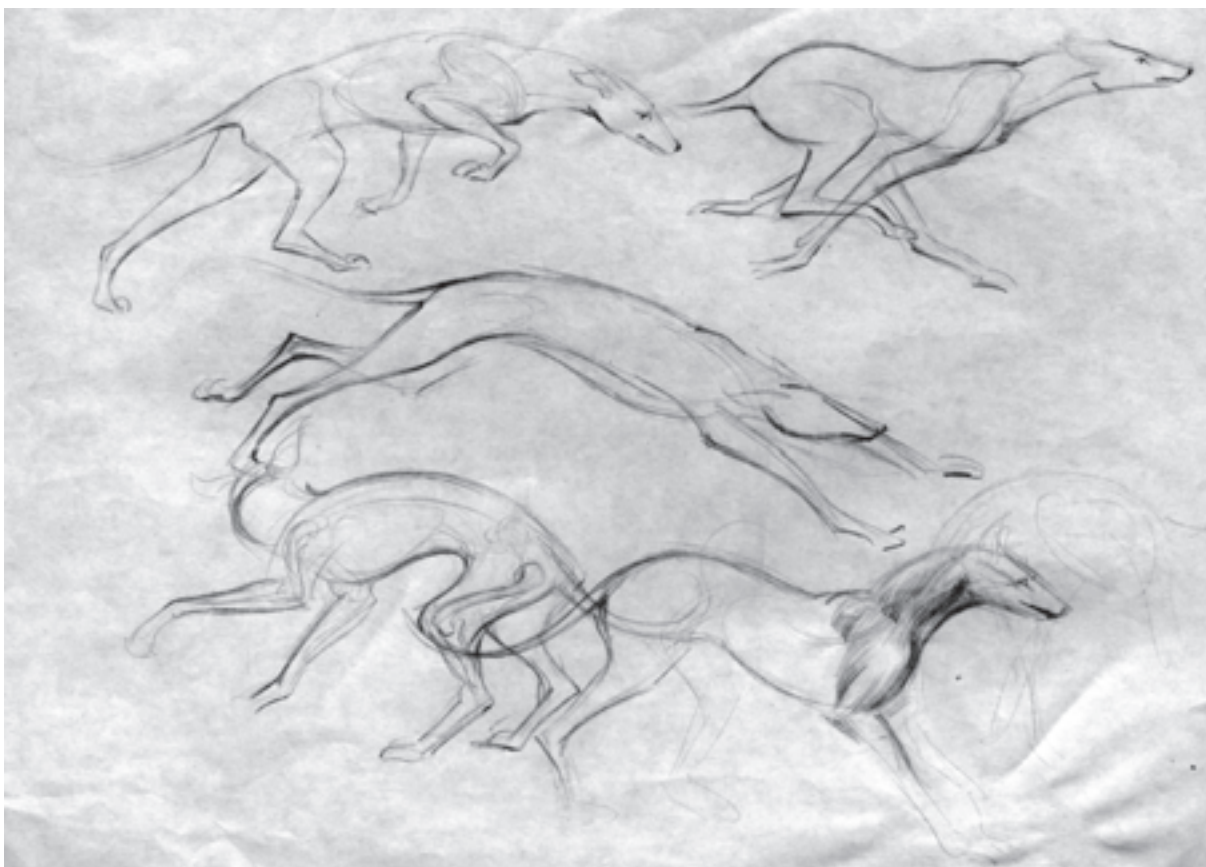
تصویر ۲-۵۵- مجنون در صحرا، آقا میرک، از مجموعه‌ی خمسه نظامی دوره‌ی طهماسبی، مکتب تبریز دوم دوره‌ی صفوی، قرن دهم هجری

تصویر ۵۶-۲- الف - مراحل طراحی سگ

تصویر ۵۶-۲-ب - طراحی سگ به روش قلم گیری

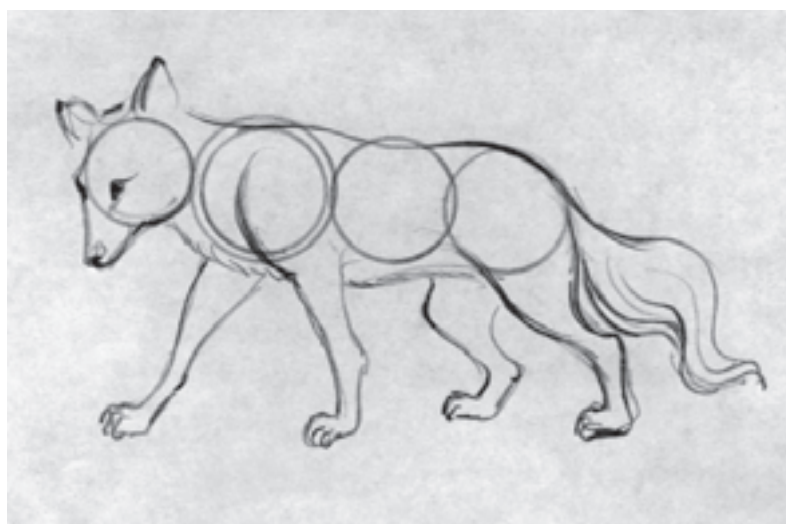
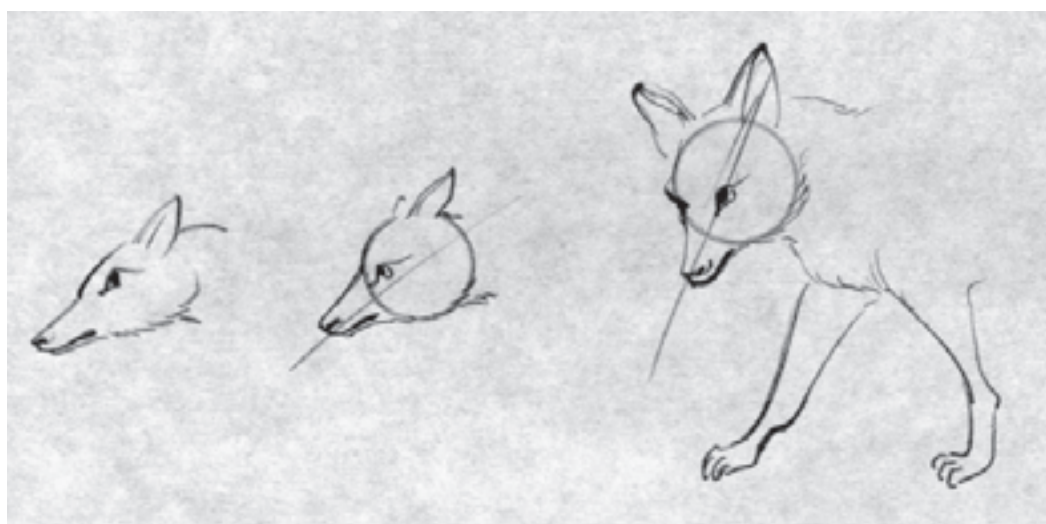
تصویر ۵۷-۲- طراحی حالت‌های مختلف سگ

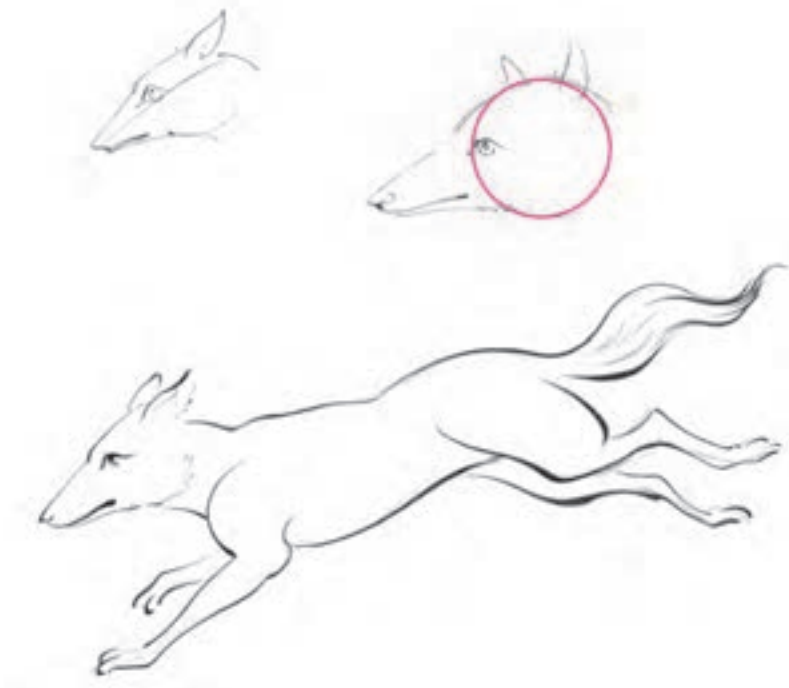

تصویر ۵۸-۲- هشت بهشت (بخشی از اثر)، امیر خسرو دهلوی، مکتب هرات (تیموری)، مدرسه بهزاد، قرن نهم هجری، موزه توپکاپی استانبول

قلم‌گیری کنید.

تمرین ۱: یک سگ را طراحی و قلم‌گیری کنید.
 تمرین ۲: حالت‌های مختلف از یک سگ را طراحی و

تصویر ۵۹-۲-ب - قلم‌گیری حالت‌های مختلف روباه

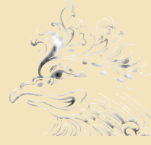
تصویر ۵۹-۲-ج - تصویر رنگی روباه (بخشی از اثر)

تمرین ۱: یک روباه را طراحی و قلم‌گیری کنید.
 تمرین ۲: حالت‌های مختلف از یک روباه را طراحی و قلم‌گیری کنید.

تصویر ۶۰-۲- شکار، شرف الدین علی یزدی، ظفرنامه، مکتب تبریز، کاخ گلستان، تهران (نمونه‌ی رنگی مجموعه حیوانات در اثر)

طراحی حیوانات خیالی (سیمرغ و اژدها)

تصویر ۶۱-۲- الف - مراحل طراحی سیمرغ

تصویر ۶۱-۲-ب- مراحل طراحی و قلم‌گیری سر و دم سیمرغ

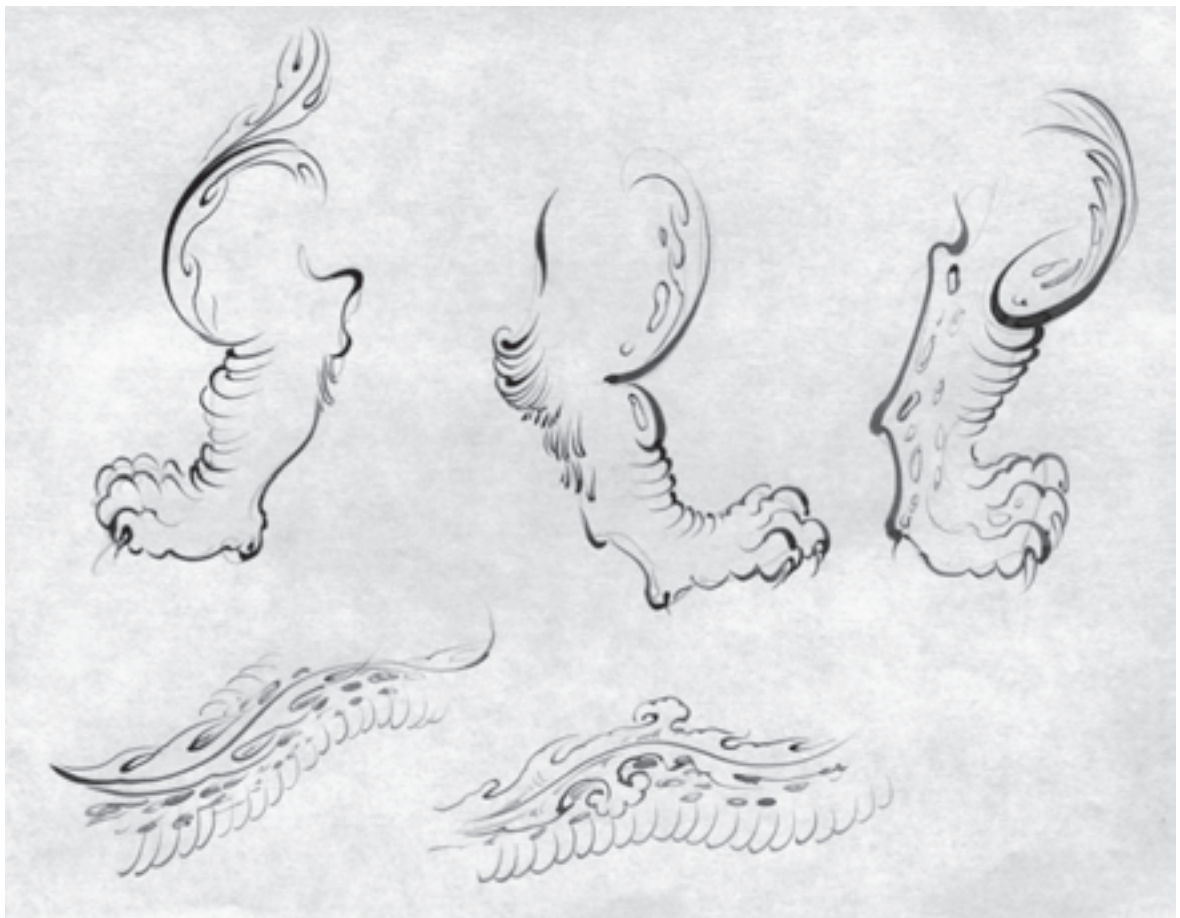
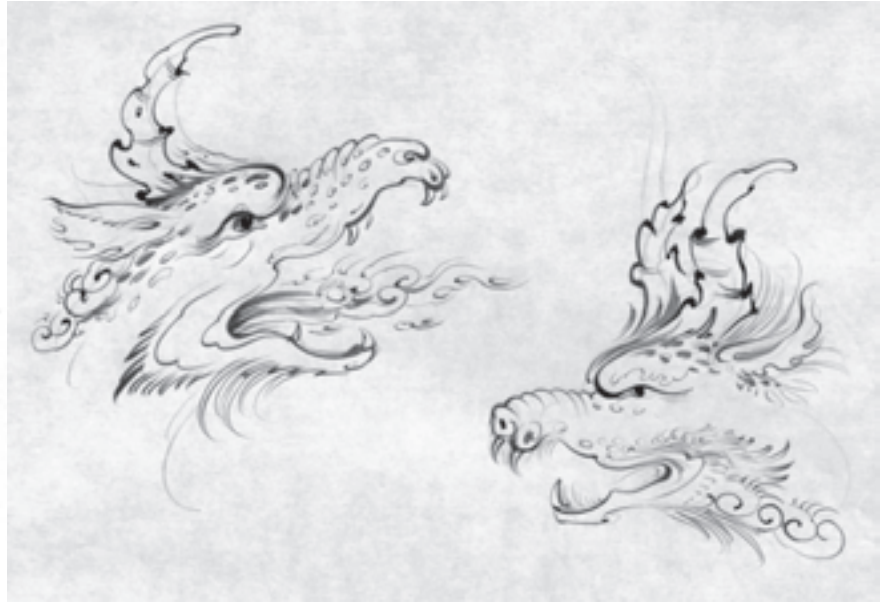
بهاورد و درین گنجها و دراز برشک کجیم و میانش بوخ	برین کونه تار و زکار دراز کلی مرد شده چون کنی در او سرو	گویی شیر زمان می برون بیران کوه بر کجا روانا کند	کجاری که نازگت راج کرد چون کوه کوه خرد پر مایه گشت
---	--	---	---

پرویک سر کرتا نهان ازن سگ پو با بر	شانش پر کانه نشا و بنا سپاه نریان رسیدگی
---------------------------------------	---

کلی

تصویر ۶۲-۲- دیده شدن زال توسط کاروان، عبدالعزیز، شاهنامه، مکتب تبریز در دوره دوم، قرن دهم هجری

تصویر ۶۳-۲-ب - مراحل طراحی و قلم گیری قسمتهای مختلف بدن اژدها

تصویر ۶۴-۲- سیمرغ و اژدها، قلم‌گیری به روش سفید قلم، اثر رستم شیرازی، ۱۳۳۶

- تمرین ۱: یک سیمرغ طراحی و قلم‌گیری کنید.
- تمرین ۲: یک اژدها طراحی و قلم‌گیری کنید.
- تمرین ۳: با تلفیق از عناصری که تاکنون آموزش دیده‌اید و انواع حیوانات یک حیوان خیالی طراحی و قلم‌گیری کنید.
- تمرین ۴: با استفاده از انواع عناصر ابر، صخره، گل و بوته، درخت، جویبار، پرنده و چهارپایان ۳ ترکیب‌بندی طراحی و قلم‌گیری کنید.

هنرآموزان گرامی، لازم است از این قسمت کتاب آموزش فصل سوم (آماده‌سازی بوم) به صورت همزمان با آموزش این فصل، آغاز گردد. تا هنگام به پایان رسیدن این فصل دانش‌آموز بتواند طرح‌ها و قلم‌گیری‌های خود را بر بوم آماده شده، اجرا کند.

- ۲- طراحی اسکلت ساده و ستون فقرات (تصویر ۲-۶۵-ب).
 ۳- طراحی سایه‌ای از حالت‌های بدن انسان (تصویر ۲-۶۵-ج).

در مکاتب مختلف نقاشی ایرانی، تناسب اندام‌ها بر اساس عوامل زیبایی‌شناسی هر دوره تغییر یافته است. در دوره‌ی معاصر بیش‌تر هنرمندان از تقسیمات فیزیک طبیعی بدن انسان بهره می‌برند.

بهترین شیوه طراحی بدن انسان، یافتن شناختی کلی و روشن از شکل‌های اساسی بدن است. بدین وسیله هنرمند می‌تواند افکار، اعمال، حالات و احساسات انسان را نیز نمایش دهد.

طراحی بدن انسان به چند روش امکان‌پذیر است :

۱- ساده کردن بدن انسان به شکل‌های هندسی (تصویر

۲-۶۵-الف)

تصویر ۲-۶۵-ب - طراحی بدن انسان به روش اسکلت ساده خطی

تصویر ۲-۶۵-الف - طراحی بدن انسان به روش ساده کردن حرکت‌های بدن

تصویر ۶۵-۲-ج - طراحی بدن انسان به روش سایه‌ای^۱

۱- برای طراحی به روش سایه‌ای تکه پنبه‌ای برداشته و آن را به گرد زغال آغشته نموده و شکل کلی صورت و حرکات بدن را طراحی کنید.

تصویر ۶۶-۲- الف - طراحی کلی حالت‌های مختلف بدن انسان به روش شکل‌های هندسی واسکلت ساده

تصویر ۶۶-۲-ب - طراحی حالت‌های مختلف بدن انسان با پوشش‌های مختلف

تمرین ۳: حالت‌های مختلف بدن انسان را به روش سایه‌ای طراحی کنید.

تمرین ۴: طراحی انسان را در سه مکتب به صورت عملی با یکدیگر مقایسه کنید.

تمرین ۱: حالت‌های مختلف بدن انسان را به روش شکل‌های هندسی طراحی کنید.

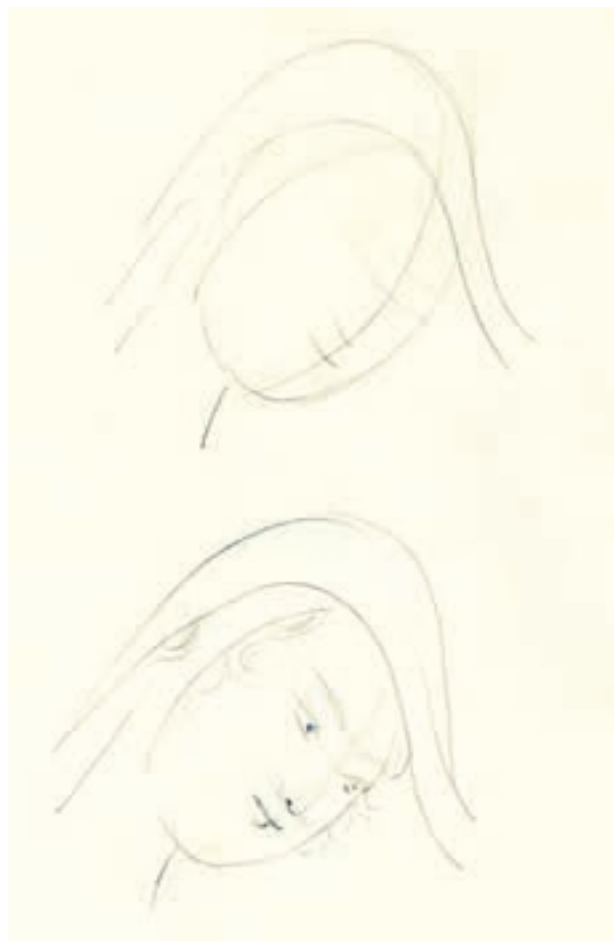
تمرین ۲: حالت‌های مختلف بدن انسان را به روش اسکلت ساده طراحی کنید.

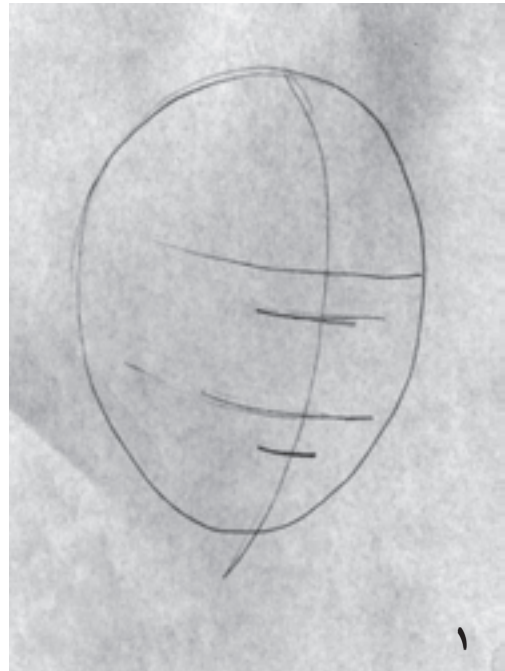
تصویر ۶۷-۲- چهره، رضا عباسی، مکتب اصفهان، قرن یازدهم هجری

هرچند در نقاشی ایران برای ایجاد زیبایی و توجه به موضوعی خاص در این تقسیم‌بندی‌ها تغییراتی ایجاد شده است. به عنوان مثال گاهی فاصله چشم تا ابرو را بیش‌تر از اندازه واقعی ترسیم می‌کنند یا بزرگی گوش (که از خط ابرو تا زیر بینی است) را کوچک‌تر از حد معمول ترسیم می‌کنند. برای یادگیری طراحی اجزای صورت به مراحل اجرای آن‌ها در تصاویر توجه نمایید (تصویر ۲-۶۸ و ۲-۶۹).

طراحی بدن انسان شامل سروصورت و اجزای آن (چشم، بینی، لب و دهان، گوش، مو، دست، پا و پوشش‌ها (دستار، کلاه، شال، لباس و کفش) می‌شود. طراحی کلی سر به شکل بیضی که برای درک نسبت‌ها و قرار دادن صحیح اجزاء صورت می‌توان آن را به سه قسمت کلی و هرکدام از این قسمت‌ها را به سه بخش مساوی تقسیم کرد. برای مشخص نمودن جهت چهره و قرینگی اجزاء آن از یک خط محوری عمودی استفاده می‌شود (تصویر ۲-۶۸).

تصویر ۶۸-۲- مراحل طراحی سر و صورت